

Voor Karel van Egmond was de verbintenis met Frankrijk naderhand essentieel om zich te handhaven tegenover de Habsburgers.

Het is jammer dat in deze Duits-Nederlandse bundeling relevante Duitse publicaties niet in het onderzoek zijn opgenomen. Van Hout zegt bijvoorbeeld dat er enige onzekerheid bestaat of er in 1429 werkelijk een vredesverdrag tussen Arnold en Adolf van Berg werd gesloten. (noot 20) H. Keussen meldt in zijn *Urkundenbuch der Stadt Krefeld und der alten Grafschaft Mörs*, I (Krefeld, 1938) echter onder nummer 1688 dat Frederik van Mörs tussen deze beide hertogen bemiddelde en dat op 13 juli 1429 een bestand tot stand kwam, dat tot 1433 geldig zou zijn. Kennelijk waren de Duitse medewerkers ook niet bekend met dit belangrijke oorkondenboek, want het wordt nergens genoemd.

De bovenstaande bezwaren hebben in hoofdzaak betrekking op de eerste drie delen van de bundel. Hier staan waardevolle bijdragen in deel vier tegenover. R. C. M. Wientjes en A. H. Groustra-Werdekker leveren interessante gegevens over het hof en de naaste medewerkers van de hertogen. S. Frankewitz biedt een overzicht van de Gelderse landsheerlijke burchten, W. Thoma over de muntslag (compleet met afbeeldingen van alle munten), U. Spengler-Reffgen over de kapitels in Gelre en B. M. J. Speet over de joden in het hertogdom, om wat te noemen. K. Flink en B. Thissen geven belangwekkende informatie over de stedelijke ontwikkeling in Gelderland. Deze artikelen bieden bouwstenen voor de nog altijd ontbrekende sociaal-economische geschiedenis van het gewest. Zij zijn ook vaak gebaseerd op archivalia, die tot dusverre niet of nauwelijks door historici werden gebruikt. Ook de afdelingen vijf en zes bevatten diverse artikelen met nieuwe gegevens en gezichtspunten over uiteenlopende onderwerpen als onderwijs, letterkundig leven, taal, muziek, cartografie en het Gelderlandgevoel vroeger en nu.

Al met al vertoont deze bundel ondanks alle fraaie illustraties belangrijke manco's. Het voorwoord spreekt de hoop uit dat het boek 'zeer wel ... dé smaakmaker kan worden voor een geheel nieuw opgezette, volwaardige geschiedenis van Gelre', maar dat lijkt mij te optimistisch. De belangstellende leek zal moeite hebben het historisch exposé te volgen, omdat de artikelen slecht op elkaar aansluiten en soms te specialistisch zijn. De professionele historicus kan voor de politieke ontwikkelingen eerder en beter Nijhoffs, *Gedenkwaardigheden*, Alberts, *Geschiedenis van Gelderland* en Meijs, *Geschiedenis van Gelderland* blijven raadplegen dan deze bundel. Het is wel voorstelbaar dat toekomstige geschiedschrijvers de artikelen uit de laatste drie delen zullen gebruiken, zeker in combinatie met nieuwe studies over Gelderland. Zo wordt er aan de Universiteit Leiden onderzoek gedaan naar de tolleren en de identiteit van het hertogdom, terwijl het Instituut voor Nederlandse Geschiedenis een databank opbouwt over de landdagen en andere landelijke vergaderingen in Gelderland tussen 1423 en 1584. Wellicht kan Gelderland dan toch nog deze eeuw die lang verwachte nieuwe provinciale geschiedenis krijgen.

Michel van Gent

M. Boone, K. Davids, P. Janssens, ed., *Urban public debts. Urban governments and the market for annuities in Western Europe (14th-18th centuries)* (Studies in European urban history (1100-1800) III; Turnhout: Brepols, 2003, 221 blz., €57,-, ISBN 2 503 51383 2).

Dankzij het baanbrekende werk van Tracy en Charles Tilly maakt de studie van overheidskrediet bepaald een bloeitijd door. Het door hen aangetoonde verband tussen de organisatie van het krediet en staatsvormingsprocessen blijft inspireren tot nieuw onderzoek en deze bundel, met

papers van een congres te Gent in november 2001, laat zien dat het ogenschijnlijk esoterische specialisme van stedelijke leningen in de Middeleeuwen en vroegmoderne tijd een uitstekende invalshoek biedt voor het bestuderen van ruimere politieke en economische processen.

De geografische spreiding van het boek is helaas nogal ongelijk, wat veroorzaakt zal zijn door het beperkte aanbod van sprekers waarmee congresorganisatoren nu eenmaal te maken hebben. Zes van de elf hoofdstukken gaan over steden in de Lage Landen. Daarvan betreffen vier de Noordelijke Nederlanden: Amsterdam (Wantje Fritschy en Martijn van den Burg/Marjolein 't Hart), Dordrecht (Manon van der Heijden) en Zutphen (Remi van Schaïk), en twee de Zuidelijke: Brugge (Laurence Derycke) en Huy (Denis Morsa). De vijf andere hoofdstukken behandelen Londen (Vanessa Harding), Zwitserland (Hans-Jörg Gilomen), Aragon (Manuel Sánchez Martínez), Venetië (Luciano Pezzolo) en Rome (Fausto Piola Caselli). Frankrijk is gelukkig niet helemaal afwezig, want Tracy besteedt in zijn inleidend overzicht van stedelijke schulden in Europa wat aandacht aan de ontwikkelingen daar. Ook de spreiding in de tijd is ongelijkmatig.

Desondanks vallen er voldoende lijnen en patronen te ontdekken. Net als landelijke overheden kampten steden met regelmatig terugkerende tekorten veroorzaakt door inelastische belastinginkomsten en exponentieel stijgende uitgaven als gevolg van oorlogen, epidemieën of misoogsten. Belastingverhoging leverde te weinig geld en teveel sociale onrust op, zodat stedelijke bestuurders liever leningen plaatsten in de vorm van obligaties of lijfrenten. Dat konden gedwongen of vrijwillige leningen zijn en de bundel onderstreept herhaaldelijk het belang van dit onderscheid. Bij vrijwillige leningen konden elites hun greep op de stadsregering behouden door ervoor te zorgen dat het benodigde bedrag uit eigen kring bij elkaar kwam. Zo voldeden de aldermen van de Londense City met vrijwillige leningen en giften aan de financiële eisen van de Engelse Kroon, waarmee ze de gelederen gesloten wisten te houden. Gedwongen leningen, in feite vermogensheffingen, schoren alle sociale groepen over één kam en stimuleerden daardoor zowel een zekere spreiding van politieke macht als de verhandeling van schuldpapier. Vergelijkbare problemen leidden tot overeenkomende oplossingen. De bundel laat telkens weer zien, dat allerlei financiële technieken al vroeg en wijd verspreid werden toegepast, van Brugge tot in Aragon, en met vergelijkbare prijzen. Onder de opmerkelijke bevindingen valt ook nog te wijzen op de samenhang tussen stedelijke leningen en de evolutie van steden tot zelfstandig handelende eenheden en het vrij grote belang van beleggers uit andere steden.

In hun ietwat hermetische inleiding claimen de redacteuren dat de bundel een nieuwe benadering biedt; mij trof eerder de onbevangen en ouderwetse empirie van de meeste stukken. Zeker, Tracy en Tilly zijn goed gelezen en verwerkt, maar dat leidt zelden tot scherpe of nieuwe probleemstellingen. De auteurs overstelpen de lezer met details over leningen, leningsvormen, rentestanden, terugbetaling, kopers van de effecten en budgetconsequenties, telkens vanuit een politiek-administratieve benadering. Geen van hen valt te betrappen op het gebruik van vragen ontleend aan bijvoorbeeld de werking van geldmarkten of financieringstheorie. Regelmatig blijkt zelfs een zekere argeloosheid op dat punt, bijvoorbeeld in het gebruik van de term 'economical' waar 'economic' bedoeld moet zijn. Verder hekelen sommige auteurs het feit dat soms wel zestig tot tachtig procent van de belastingopbrengst niet aan de betreffende gemeenschap ten goede zou zijn gekomen, maar in de zakken van bankiers en beleggers verdween, zonder zich er rekenschap van te geven dat die niet meer hadden gedaan dan toekomstige opbrengsten voor te schieten teneinde de geldnood ontstaan door onmiddellijke gemeenschapsbehoeften te lenigen. (onder andere 27) Verder hanteert de bundel het begrip 'markt' als min of meer synoniem met 'de kopers van leningen', terwijl die natuurlijk slechts

de verpersoonlijking van één van de abstracte partijen op de markt waren. Toch doet deze kritiek uiteindelijk weinig af aan het feit, dat het hier om een zeer belangwekkende bundel gaat.

Joost Jonker

A. P. de Klerk, *Het Nederlandse landschap, de dorpen in Zeeland en het water op Walcheren. Historisch-geografische en waterstaatshistorische bijdragen* (Dissertatie Universiteit van Amsterdam 2003; Utrecht: Matrijs, 2003, 288 blz., ISBN 90 5345 239 7).

Eind 2003 promoveerde in Amsterdam de Zeeuwse consulente regionale geschiedbeoefening A. P. de Klerk op een bundel van zestien eerder afzonderlijk verschenen artikelen over de historische geografie van Zeeland, Walcheren in het bijzonder, en Nederland en een deel van Europa meer in het algemeen. Deze bundeling wordt voorafgegaan door een inleiding waarin De Klerk aangeeft wat de verbindende rode draad is en welke drie thema's hij behandelt. Het geheel is uitgegeven als een compact boek met heel wat illustraties, waarvan sommige in kleur. De artikelen hebben hun eigen notenapparaat behouden, maar er is een gemeenschappelijke literatuurlijst en een overkoepelende index op de plaatsnamen.

De rode draad van de bundel wordt gevormd door het begrip 'variatie'. Allereerst wijst De Klerk erop dat de bruikbaarheid van dat begrip afhankelijk is van het schaalniveau. Op Europees niveau kan misschien van een Nederlands landschap gesproken worden, binnen de context van één Zeeuws eiland heb je daar niks aan. Daar wordt onderscheid tussen oud-land en nieuw-land belangrijk, of tussen spontaan gevormd of gepland. Oudere landschappen vertonen vaak een sterkere samenhang met het natuurlandschap dan de jongere. Door de ruilverkavelingen van de laatste zestig jaar zijn dergelijke samenhangen minder herkenbaar geworden. Variatie neemt niet noodzakelijk af in de loop van de tijd: door het opruimen van het veen in delen van Zeeuws-Vlaanderen kwam daar een meer gevarieerd landschap van ruggen en laagten aan de oppervlakte. Drijvende krachten achter de variatie waren onder andere tijdgebonden stijlen bij dorpsvormen, landgoedaanleg en zelfs polderinrichting; maar ook overheidsbemoeienis die — zo als De Klerk laat zien — bepalend kon zijn voor het voortbestaan van dorpjes.

De drie thema's in deze bundel betreffen de zorg voor het Nederlandse cultuurlandschap; enkele aspecten van de Zeeuwse dorpen en het water, vooral toch het binnenwater, op Walcheren. Vanuit zijn lidmaatschap van de Natuurwetenschappelijke commissie van de Natuurbeschermingsraad heeft De Klerk enkele bijdragen geleverd aan het denken over en verweven van cultuurhistorische landschapswaarden in het rijksbeleid. Twee van die bijdragen worden hier herdrukt. Tegen de achtergrond van de jongste 'Nota Ruimte' is het goed te herlezen welke schone ambities er in 1987-1989 nog waren. Classificatie en waardering leken de aangewezen routes om de cultuurhistorische waarden te herkennen, te beschermen en een goede toekomst te geven. Deels komt dat ook terug bij de bespreking van aspecten van de Zeeuwse dorpen. Daarbij is een bijdrage die probeert de cultuurhistorische aantrekkelijkheid van de 120 Zeeuwse woonkernen te meten. De herkomst van dat aantal 120 is niet duidelijk, vermoedelijk is het een beleidsmatig verordonneerd aantal. Dat bij de meting de ene keuze op de andere moet worden gestapeld is nog tot daar aan toe, maar al doende blijkt dat de '120' een probleem zijn: kennelijk zijn er interessante plaatsjes die niet in de 120 meegeteld zijn en hoe moeten die dan gewaardeerd worden? Uit de tekst blijkt dat de 120 slaan op dorpsgebieden en dat er per dorpsgebied in feite meerdere kernen kunnen zijn. Door het onoplettend gelijkstellen van de begrippen dorpsgebied en woonkern ontstaan er problemen en worden achttien plaatsen niet gewaardeerd: 15% missers!